

INCLUSIEKOR: INTEGRATIE IN DE KERK

'Je moet niet *veiligggg* zingen, maar *veiiiig*. De nadruk moet op de klinker liggen'. Dirigent Cees-Willem van Vliet prent het zijn koorleden nog eens flink in. Volgende week moeten ze op een studiemiddag zingen en dan moet het er goed in zitten.

BREED PLATFORM

In de Immanuelkerk in Waddinxveen wordt volgende week dinsdag 23 november een studiemiddag gehouden over inclusieve kerkmuziek. Daarbij wordt onder meer gesproken over de afstudeerscriptie van Cees-Willem van Vliet. Ook zal het inclusiekoor van Ipse de Bruggen uit Zwammerdam samen met de aanwezige bezoekers voorbeelden van inclusieve kerkmuziek laten horen. De middag begint om 13.30 uur en wordt om ca. 16.00 uur afgesloten. Dit zogenaamde Breed Platform wordt georganiseerd door SGGD (Samen geloven? Gewoon doen!), een platform van mensen die als droom hebben dat 'geloofs-gemeenschappen hun gemeenschap zo vorm geven dat mensen met een verstandelijke beperking 'gewoon' mee kunnen doen en erbij horen' en landelijke en plaatselijke kerken daarin ondersteunen. sggd.nl

Van Vliet staat niet voor zomaar een koor. We zijn in het stiltecentrum van landgoed Hooge Burch, een woongemeenschap voor verstandelijk gehandicapten in Zwammerdam, onderdeel van Ipse de Bruggen. Daar dirigeert hij het *Inclusiekoor*, een zanggroep die bestaat uit enkele bewoners van het centrum en een aantal 'gewone' mensen uit de omgeving. Elke veertien dagen oefenen ze tal van liederen die ze als 'aanjaag-koor' kunnen zingen tijdens de diensten in het dorps huis van Hooge Burch. Dan gaat het niet alleen om liederen uit bijvoorbeeld het *Liedboek voor de Kerken*, *Tussentijds* of andere liedbundels. Geregeld schrijft Van Vliet zelf een melodie bij een tekst die hij van iemand anders krijgt, of bij een Bijbeltekst. Volgende week moet het koor zingen tijdens een workshop in Waddinxveen, nu wordt de muziek daarvoor doorgenomen. Vanachter zijn piano geeft Van Vliet aanwijzingen voor het zingen. Bij de onberijmde tekst van Psalm 27 wijst hij op het woord 'veilig'. Het komt erop aan, waar je de nadruk op legt. De melodie is ritmisch nogal onregelmatig, maar het koor lijkt daar weinig moeite mee te hebben. 'We zingen dit lied vrij vaak', zegt de dirigent. In de laatste regel zit een merkwaardig, haast middeleeuws aandoend loopje. 'Dit wordt een 'Dufay-cadens' genoemd', legt Van Vliet uit. 'Dufay leefde rond 1200 of 1300, in die tijd maakt honderd jaar meer of minder ook niks uit', voegt hij eraan toe. Nou ja, Dufay leefde rond 1400, dat is dus nog honderd jaar later, een kniesoor die daarop let. Van Vliet past zo'n stijlmiddel bewust toe, hij wil er een bepaald effect mee bereiken, in dit geval verstilling. De meeste tijd gaat zitten in het repeteren van een *Bruiloftslied voor Kana-zondag*. Een prachtig werk dat Van Vliet maakte op een tekst van predikant-dichter Sytze de Vries. In het lied komen steeds groepen zangers aan het woord, een van die groepen is het inclusiekoor, dat elke keer een eenvoudige maar kenmerkende melodie mag zingen.

bevoorrecht

De teksten van de liederen die Van Vliet met het koor instudeert, zijn vrij eenvoudig, maar muzikaal is het niet altijd gemakkelijk, met soms wat onregelmatige ritmes. Van Vliet beschikt over een instrumentarium, waar veel kerkmusici hun vingers bij zullen aflikken: twee orgels – een instrument in de grote zaal van het dorps huis en een kistorgel – een vleugel en een spinet in het stiltecentrum. En verder kan hij nogal wat tijd steken in zijn baan in Zwammerdam. 'Ik heb een aanstelling voor 18 uur, een halve baan dus. Ik geloof dat in Nederland maar weinig kerkmusici voor zoveel uur zijn aangesteld. Ik heb deze tijd nodig voor de voorbereiding van de kerkdiensten, voor het dirigeren van de drie koren hier – het inclusiekoor, een bewonerskoor en een vocaal ensemble – en verder schrijf ik veel kerkmuziek. De rest van mijn tijd besteed ik aan koorbegeleiding, dirigeren, het meewerken aan concerten en een studie koördirectie in Antwerpen. Ik ben een bevoorrecht mens.'

Vertel nog eens wat over de diensten hier. Verschillen die veel van diensten in andere kerken?

'Al jaren geleden is besloten dat de klassieke ordinariumliturgie wordt aangehouden. Die heeft

als voordeel dat er vaste onderdelen zijn die steeds terugkomen. Bij de keuze van de liederen moet je natuurlijk rekening houden met de mensen. Er zitten zowel verstandelijk gehandicapten als verzorgers en familieleden in de kerkzaal. Dat zijn er wekelijks tussen de 150 en 200. Daarmee zijn het goed bezochte diensten.'

Wat voor liederen zingen jullie?

'Veel reffreïnlieder, die zijn makkelijk mee te zingen. Geneefse psalmen worden er weinig gezongen, die hebben te veel tekst. Soms wordt er een beetje opgegeven omdat oudere bewoners die vroeger geleerd hebben. Enkele korte psalmen, zoals Psalm 100, komen ook wat vaker terug.'

Qua structuur lijkt een dienst hier dus veel op die in een doorsnee protestantse gemeente. En de muziek die je voor en na de dienst op het orgel speelt?

'Daar zit geen verschil in. Ik speel veel klassieke muziek, bijvoorbeeld van Bach. Maar ik houd wel rekening met het karakter van een werk en de mogelijke uitwerking daarvan. Als je iets opwindends speelt, worden sommige bewoners onrustig, van rustige muziek juist kalm. Ik speel dus dezelfde muziek als in de kerk waar ik organist was voor ik hier kwam, maar wel op een andere manier dan toen.'

Leg dat eens uit?

'Ik speelde vroeger technisch prima, maar nu houd ik meer rekening met het verhaal dat een muziekstuk te vertellen heeft. Ik leg er meer gevoel in, door kleine tempoveranderingen kun je een muziekwerk spannender maken.'

burgerschap

Cees-Willem van Vliet schreef in het kader van zijn masterstudie aan het Antwerps Koninklijk Conservatorium een scriptie over het functioneren van het inclusiekoor in Zwammerdam: een klein koor van nu zo'n achttien mensen waarvan er vijftien uit Zwammerdam en Bodegraven komen, aangevuld met drie verstandelijk gehandicapte bewoners. Twee jaar lang heeft hij geprobeerd dit koor in te zetten in kerkdiensten. In de scriptie beschreef hij de moeilijkheden daarbij, maar ook de mogelijkheden. Van Vliet ziet zijn scriptie als een handreiking aan plaatselijke gemeenten die het omgekeerde willen doen: dus niet een instelling voor verstandelijk gehandicapten die mensen van buiten haalt bij de diensten in de instelling, maar een 'gewone' gemeente die verstandelijk gehandicapten bij de kerkdiensten betrekt.

'Vroeger werden verstandelijk gehandicapten als patiënten gezien, die je moest verplegen. Daarna kwam het 'ontwikkelingsparadigma', de verstandelijk gehandicapte werd een mens met mogelijkheden, een leerling in plaats van een patiënt, die getraind en ontwikkeld moest worden. Nu leggen we de nadruk op burgerschap. Een verstandelijk gehandicapte is een mens met rechten en plichten, zoals jij en ik. Hij wordt als een burger gezien die ondersteund moet worden, maar die verder een zo normaal mogelijk leven moet kunnen leiden. 'Sociale integratie' is nu het sleutelwoord.'

'Daarom zijn allerlei speciale voorzieningen zoals grootschalige inrichtingen verdwenen en gaan verstandelijk gehandicapten zoveel mogelijk – eventueel begeleid – in een gewone wijk wonen.

Die ontwikkeling zouden we in de kerk ook graag zien: dat deze mensen volledig geaccepteerd worden. Dat er in het ideale geval geen aangepaste diensten meer zijn, maar dat er in de gewone diensten aandacht voor verstandelijk gehandicapten is.'

Is dat geen utopie? Er moet ook al rekening worden gehouden met kinderen, ouderen, alleenstaanden...

'Inderdaad, maar het gaat soms om kleine dingen. Je hoeft niet alles op een presenteerblaadje aan te bieden. Wanneer je verstandelijk gehandicapten voor vol aanziet, bied je ze juist geen kinderliedjes aan om maar iets te noemen. Maar je kunt in je liederenkeuze en in bepaalde vormen van uitleg wel rekening met ze houden.'

Hoe doen jullie dat hier dan, afgezien van de liederenkeuze?

'We houden ons aan het oecumenisch leesrooster, maar met beperkingen. In de regel wordt niet meer dan één Bijbelgedeelte gelezen, ook al staan er meer op het rooster. Ook de uitleg daarvan is anders, eenvoudiger. Daarbij worden liederen vaak gebruikt om het verhaal te vertellen, dus niet als onderbreking daarvan, zoals vroeger vaak met de tussenzang. Het lied is een middel om het verhaal verder te brengen en soms te onderstrepen. Ook is er de mogelijkheid om te reageren. Ik besef dat je dat in een doorsnee wijkgemeente niet altijd kunt doen, maar waarom niet zo nu en dan? Al is het maar het inzetten van muziek als middel om de tekst uit te leggen.'

In de scriptie valt te lezen dat de samenwerking met de mensen van de dienst Geestelijke Verzorging prima gaat, maar dat het geregeld voorkomt dat een van de bewoners niet op de repetitie komt omdat de begeleiders het nut daarvan niet inzien of iets anders belangrijker wordt gevonden.

'Inderdaad, en voor een belangrijk deel kun je ze dat niet kwalijk nemen. Hier is net als overal in de zorg sprake van een personeelstekort en van veel wisselingen. Bovendien weten veel medewerkers helemaal niet wat zo'n koor inhoudt, of wat hier zondags in een kerkdienst gebeurt. Ja, en als er dan op donderdagavond een feestje is, gaat dat vaak voor. Ik heb vandaag de agenda van een van de koorleden gezien; daar staat wel in vermeld dat hij volgende week voor de studiemiddag in Waddinxveen wordt opgehaald, maar dan met de vermelding 'feestje'...'

voluit kerkdienst

Over de integratie van verstandelijk gehandicapten in de eredienst is in het verleden maar weinig geschreven. Een van de weinigen die daarover schreef was de Utrechtse Dompastor dr. Johan van der Werf in 1976. Hij was in die jaren begonnen met het organiseren van speciale diensten voor verstandelijk gehandicapten in de Domkerk, die qua structuur overeenkwamen met de andere diensten in deze kerk. 'Als de kerkdienst voluit kerkdienst is, is deze viering geschikt voor de geestelijk gehandicapten', vond hij. De tweede die hierover schreef was de bekende kerkmusici en muziektherapeut Wim ter Brug in 1985. Hij werd vooral bekend door melodien die hij schreef op teksten van Hanna Lam. Lieder die veel in Zwammerdam worden gezongen omdat ze volgens Van Vliet beslist geen kinderachtige taal

CANTOR-ORGANIST

Cees-Willem van Vliet (1980) studeerde onder meer orgel en kerkmuziek aan de conservatoria van Utrecht en Antwerpen. Daarnaast studeerde hij theologie in Utrecht en Leiden. Dit jaar studeerde hij als organist af met concerten in Antwerpen en Hoogstraten. Met zijn scriptie *Het inclusiekoor. Kansen voor kerkmuziek, verstandelijk gehandicapten en sociale integratie* behaalde hij zijn mastersgraad aan het Koninklijk Conservatorium in Antwerpen. Deze onderwijsinstelling kent een onderzoekstraject 'Muziek en sociale integratie'. Van Vliet is cantor-organist van Ipse de Bruggen, een wooninstelling voor verstandelijk en meervoudig gehandicapten in Zwammerdam. Daarnaast is hij dirigent van de Gemengde Zangvereniging Vriendschap in Berkenwoude en begeleider van koren en instrumentalist op orgel, piano en klavecimbel. In de Utrechtse Domkerk werkt hij mee aan de vernieuwing van een oecumenische heiligenkalender en een vernieuwd psalter ten behoeve van de vespervieringen, waar hij ook als organist in participeert.

cwwanvliet.nl

bezigen, maar geschreven lijken 'met het oog op de hele gemeenschap'.

Mede op basis van die publicaties passen jullie de diensten dus wel aan, maar er is niet een al te grote versimpeling?

'Nee, als je verstandelijk gehandicapten echt accepteert, moet je ze niet als kleuters behandelen.'

Wat gebeurt in veel aangepaste diensten?

'Ja. Ik constateer dat juist begeleiders en gewone gemeenteleden vaak 'genieten' van de verstandelijk gehandicapten in zulke diensten en dat juist zij blij zijn dat 'alles ineens eenvoudig' blijkt te kunnen. Dat is een merkwaardige vorm van omgekeerde aanpassing...'

Wanneer je zo sterk de nadruk legt op de ordinariestructuur en het gebruik van klassieke liedbundels, zal Opwekking hier wel geen plaats krijgen.

'Inderdaad. Het probleem met deze liederen is dat ze zo sterk op emotie gericht zijn. Op zich spreekt dat veel verstandelijk gehandicapten aan, omdat velen van hen niet 'talig' zijn. Ze hebben een zwak ontwikkeld taalgevoel, en daarom moeten noten en teksten met elkaar kloppen. Daar is bij de meeste Opwekkingsliederen geen sprake van. Bovendien moeten kerkgangers - verstandelijk gehandicapten, maar ook 'gewone' - zien dat het in de kerk juist niet gaat om je eigen emoties, je eigen gevoel, maar dat er een boodschap 'van de andere zijde' komt, van God. Daarbij gaat het niet alleen om je eigen sentiment, Gods belang

en dat van de gemeenschap zijn groter dan jouw belang.'

Wat zouden gemeenten aan je scriptie kunnen hebben?

'Ik denk dat ze er tips uit kunnen halen, hoe ze zo'n inclusiekoor kunnen opzetten, om welke dingen je moet denken, welke valkuilen er zijn. Je moet accepteren dat je niet een geweldig muzikaal resultaat zult bereiken, echt goede zangers zijn de meeste verstandelijk gehandicapten niet, moeilijke meerstemmige muziek moet je vermijden. Maar je kunt zo'n koor goed gebruiken als wat de Vlamingen een 'aanjaagkoor' noemen, een koor dat de gemeentezang ondersteunt. Dat vergroot de muzikale mogelijkheden van heel de gemeente!' ■

